

7.3.2022

נייר עמדה בעקבות שיח מורי ומורות חותם:

קידום לימודי הומניסטיקה במערכת החינוך בישראל:
ההומניסטיקה כיוצרת ליבת השייכות - ההון הומניסטי כתנאי למוביליות
כלכלית-חברתית

חותם¹ פועלת זה למעלה מעשור לקידום שוויון הזדמנויות בחינוך בפריפריה החינוכית והגיאוגרפית בישראל. אנו בחותם מאמינות ומאמינים במערכת חינוך המקדמת שוויון חברתי ומאפשרת לכל ילד וילדה לבחור את עתידם ללא תלות ברקע שממנו באו. חותם פועלת לקידום חזון זה באמצעות תוכנית ייחודית להכשרת מורים הנמצאת כעת בשנתה ה-12. התוכנית משלבת הכשרה במודל OJT תוך עבודה בבתי ספר בעלי מדד טיפוח גבוה. לצד הכשרתם בהוראת תחומי הדעת, עוברים מורי ומורות חותם הכשרה ייעודית לעבודה חינוכית מיטיבה ואפקטיבית עם אוכלוסיות מודרות ומחלשות. לאחרונה הגדירה חותם מחדש את ייעודה, במטרה להרחיב את האימפקט שלה, ויצרה תוכניות חדשניות נוספות למורים מעצבי חינוך, עתודות ניהול וקידום מנהיגות חינוכית מקומית. ה"חותמיסטים", מורי ומורות חותם, הם קהילה חינוכית ייחודית בעלת תפיסת משימה וניסיון עבודה ייחודי בנוף החינוכי הישראלי.

קבוצת חותמיסטים, מורים ומורות למקצועות הרוח (ובתוכם רכזי/ות מקצוע ומנהלות ביי"ס, וכן מפתחות/ים של תוכניות לימודים רב-תחומיות ובינתחומיות), התגייסה בימים האחרונים למפגש חשיבה קהילתי בעקבות הקול הקורא שהוציא צוות המומחים. חשבנו כי בשיח המתנהל היום על עתיד לימודי ההומניסטיקה צריך להישמע קולם של אנשי ונשות חינוך מהשטח, המתמודדים עם הוראת ההומניסטיקה ומכירים את למידתה בפריפריה התרבותית והגיאוגרפית של ישראל. נייר עמדה זה נכתב ע"י צוות חותם בעקבות החשיבה הקהילתית ובמטרה לתת ביטוי לקולות שעלו בה. שמות המורים והמורות שהשתתפו במפגש החשיבה הקהילתי מופיעים בסוף נייר העמדה.

רציונל:

ארגון הג'וינט, בבואו להגדיר מוביליות כלכלית-חברתית, בוחן את ביטויי העלייה בסולמות הריבוד החברתי מתוך התבוננות בחמישה תחומי חיים. בין היתר כוללים תחומים אלו חינוך והשכלה (השכלה פורמלית ולמידה לאורך החיים), ושייכות. ה"שייכות" מוגדרת כהשתתפות פעילה בחיים האזרחיים במדינה ומתאפיינת בתחושה שיש בידי הפרט הון סימבולי וחברתי. לנו, כמורים בשטח, אין ספק שערכם ומטרתם הראשונית של לימודי ההומניסטיקה בישראל קשורים הדוקות ליצירת תחושת השייכות. בשיעורי הרוח, דרך מפגשים עם טקסטים תרבותיים ואמנותיים המתווכים על ידי מורה, נוצר מפגש הכרחי ומשמעותי בין התלמיד למורה - ובינו לבין קבוצת האחרים. זאת לצד עצם המפגש הנוצר בין התלמידים והתלמידות לבין הטקסטים המגוונים החוקרים את החוויה האנושית ולומדים אותה. יותר מכל זהו מפגש אנושי שאינו בר החלפה בשום תוכנות או לומדות מרחוק.

¹ חותם הוקמה בשנת 2010 כיוזמה משותפת של ארבעה גופים: משרד החינוך, ג'וינט ישראל, קרן נעמי ותנועת "הכל חינוך", ב-2018 הפכה חותם לחל"צ - חברה לתועלת הציבור. חותם היא גם חלק מרשת *Teach For All* - רשת בינלאומית של תוכניות עצמאיות הפועלות לקידום שוויון הזדמנויות בחינוך.

בשיעורי ההומניסטיקה נדרשים התלמידים למגוון מיומנויות על ספקטרום רחב של כשירויות, הנע בין חשיבה ביקורתית לביטוי עצמי בכתב ובעל פה, בין היכולת לקיים שיח לבין המסוגלות להבין את עצמי ואת האחרים. בשיעורים אלו נבנים אופקים רחבים, משתכללת האוריינות השפתית ונוצרת תחושת השייכות. במיטבם, מפתחים שיעורים אלו את הכישורים הרגשיים והחברתיים ההכרחיים להוויה שלנו - וכמובן גם ליכולת להשתייך לשוק התעסוקה המורכב של המאה ה-21. בשיעורים שלנו **נוצר אותו הון סימבולי הומניסטי** הכולל ידע, הרגלים ומיומנויות שבלעדיו לא תיתכן מוביליות כלכלית-חברתית במובנה העמוק. עבור **נוער מודר ומחלש**, שצבר פערים משמעותיים (המרכזי שבהם בהקשרנו הוא הפער השפתי), האתגר שמציבים שיעורי ההומניסטיקה גדול מאוד גם כיום. לתפיסתנו, לא נכון לתכנן שינוי משמעותי ללא התייחסות רחבה לסוגייה, בין היתר כי שינוי לא מושכל, והפעולות הנגזרות ממנו, עלולים להביא להרחבת הפערים ולפגיעה מהותית נוספת בסיכוי למוביליות כלכלית-חברתית עבור אוכלוסיות מוחלשות ומודרות.

המלצות:

ההמלצות הבאות מבטאות את עיקרי העמדות שנידונו בהיוועצות הקהילתית שקיימנו:

א. על משרד החינוך לנסח סטנדרטים ברורים לגבי הידע והמיומנויות ההומניסטיות הנדרשות מבוגרי מערכת החינוך בישראל. הסטנדרטים הללו חייבים להיות מעוגנים ברצף חינוכי כולל.

יותר מאשר בצבירת ידע, מתאפיינים לימודי ההומניסטיקה בפיתוח יכולות שפתיות וחשיבה מסדר גבוה (כגון חשיבה ביקורתית, ניתוח ופרשנות של טקסט, היכולת לעשות אינטגרציה, ועוד). עיצוב תוכנית לימודים שבמוקדה סטנדרטים בתחומים אלו ישרת את מערכת החינוך בשני היבטים: ראשית, ניסוח הסטנדרטים כתשתית יבהיר למורים ולבתי הספר מהי המשימה המהותית בהקשר של לימודי ההומניסטיקה. בנוסף לכך, מתוך סטנדרטים אלו יוכלו להיגזר תוכניות הלימוד בגילאים מוקדמים יותר. חשוב לציין שבהקשר לימודי ההומניסטיקה, תפיסה של חינוך על פני רצף גילאי היא קריטית. ללא רכישת מיומנויות בסיס של קריאה וכתובה לא תיתכן העמקה והרחבה של האוריינות השפתית הנדרשת ללמידה ההומניסטית. ללא רכישה של מיומנויות ניהוליות וחשיבתיות מסדר נמוך, לא תיתכן הבניית היכולת לרכוש מיומנויות חשיבה מסדר גבוה. לכן כל חשיבה מעמיקה על החטיבות העליונות חייבת ליצור חיבורים וקשר אל הנעשה בחטיבות הגיל המוקדמות. נקודה מהותית נוספת היא שקביעת סטנדרטים תשמש כלי הכרחי ביכולת לתת אוטונומיה לבתי הספר ולמורים - אוטונומיה העומדת בליבת ההמלצה השנייה שלנו.

ב. על משרד החינוך לקדם ולפתח את היכולות האוטונומיות של מורים ושל בתי ספר. יש לאפשר יצירת תוכניות לימודים מותאמות לצרכים מקומיים, הנבנות על ידי מורים בפיתוח משותף.

הלימודים במקצועות ההומניסטיקה השונים כבר הלכו כברת דרך בכל הנוגע לבחירה ויכולת התאמה מקומית של תוכנית הלימודים. אפשרות הבחירה של המורים בחומרי הלימוד ויכולת הפיתוח המשותפת שלהם הן הבסיס ליצירת תוכניות לימודים רלוונטיות, גמישות ומותאמות. זה נכון לגבי כלל אוכלוסיית התלמידים - וזה נכון כפליים לאוכלוסיות תלמידים מוחלשות. אנו יודעים כי הקשר האישי שלנו עם התלמידים, ההיכרות והאמפתיה שלנו כלפיהם, כמו גם היכולת שלנו ליצור תוכניות דיפרנציאליות, מותאמות, הם תנאים הכרחיים ללמידה.

אנו מבינים כי עיקר עיסוקו של צוות המומחים בסוגיות פדגוגיות של הוראת ההומניסטיקה. עם זאת, חשוב להדגיש: מערכת הארגון הבית ספרית חייבת לתמוך בשינויים אלו. נדרש שינוי בהגדרת משרת ההוראה, כך ששעות פיתוח ולמידה של מורים יהיו חלק ממנה, כמו גם שינוי בסדירות ארגון הלמידה ומערכת השעות של מורים ותלמידים כאחד. נעשים שינויים ראשוניים בכיוון זה, אך יש להרחיב אותם. כמו כן יש לוודא כי אוטונומיה היא לא "פרס" שמקבלים על הצטיינות בית ספרית – תפיסה שתותיר את בתי הספר המוחלשים לכודים בשיטות הוראה פרונטליות ובארגון למידה שמרני - אלא היא יכולת הכרחית לכל בית ספר ולכל מורה. מכאן שמערכת החינוך חייבת להיות מחוייבת לפיתוחה המעשי בכל הדרכים והאמצעים, תוך מתן ליווי והדרכה, בעיקר במקומות מוחלשים.

ג. מאפייני ההוראה והלמידה ההומניסטיות - למידה בתוך הקשר, חיבור, העמקה ויישום.
בביצוע נכון, למידה בינתחומית עשויה לזמן אתגר, רלוונטיות ומשמעות. בביצוע שטחי ובלתי מקצועי, עלולה למידה בינתחומית להוות מצע לבלבול והשטחה של ידע, ואף לפגוע משמעותית ביכולת רכישת המיומנויות מסדר גבוה. פדגוגיה אפקטיבית של ההומניסטיקה דורשת, על כן, איזון בין חיבורים דיסציפלינריים להעמקה התוך הדיסציפלינרית והיכולת 'להרוויח' מכל דיסציפלינה את המיומנויות והידע הייחודיים לה. מאיתנו, כמורים, תידרש בהקשר זה המסוגלות לבחור ולחבר תוכניות להוראה איכותית על בסיס רעיונות גדולים והקשרים אקטואליים ותרבותיים. חיוני שהוראה כזו תהיה מעוגנת בבחירה ובאוטונומיה שלנו לעצב את תוכניות הלימוד. ומכאן הכרחיותו של עוגן נוסף, והוא **הכשרה מקצועית מבוססת בית ספר ופיתוח מקצועי שיתופי שלנו כמורים**, לצד מערכת של ליווי והדרכה מבוססת אמון וטיפוח.

היבט נוסף שברצוננו להאיר במסגרת המלצה זו היא האפשרות ליצור **למידה יישומית גם במקצועות ההומניסטים** - כלומר לעצב תוכניות לימוד המוכוונות לחיבור בין רעיונות מופשטים למציאות החיים של התלמידים והתלמידות. זהו אתגר מורכב בהקשר של לימודי ההומניסטיקה, אך יחד עם זאת, דווקא כאן עשוי להיות טמון "הפיצוח" לסוגיית הרלוונטיות שלהם לנוער מוחלש. כאמור, אין לנו ספק כי כלל תלמידי ותלמידות ישראל ירוויחו מלמידה כזו, אך עבור נוער מוחלש ומודר זהו תנאי כמעט הכרחי ליכולת ליצור למידה משמעותית ורלוונטית. לכן חובה בעינינו לפתח היבטים אלו בתוכניות הלימוד ההומניסטיות.

ד. שינוי בחינות הבגרות - רפורמה נדרשת בביצוע איטי, שיטתי ותוך מתן קדימות לבתי ספר ואוכלוסיות מוחלשות.

בסעיף זה נתייחס לסוגיית שינוי בחינות הבגרות ולמעבר לשיטות הערכה חלופיות. בנושא זה מתנהל בינינו לבין עצמנו דיון מורכב. מחד, רובנו רואים במערכת הבגרות כלי שנועד לשרת את מערכת ההשכלה הגבוהה, וככזה, במובנים רבים, הוא מנגנון של שימור מבני הכוח החברתיים הקיימים. מאידך, במקרים רבים עבור הנוער שאנחנו מלמדים, הבגרות מהווה גם אמצעי קונקרטי - לא רק ליצירת מוטיבציה ללמידה, אלא גם למוביליות כלכלית חברתית. כמו כן, מבחינה הבגרות המובנים, המוגדרים, שיש להם תמיכות רבות, הדורשים מאמץ ממוקד לטווח קצר יוצרים עבור הנוער המוחלש אפשרות מותאמת יותר ותנאים טובים יותר להצלחה. הערכה חלופית וכתובת עבודות עיוניות דורשות מיומנויות חשיבה ושפה גבוהות, ולכן על פניהן אינן מהוות אופציית הערכה מותאמת למאפייני תלמידים מאוכלוסיות מוחלשות. למרות זאת, לרובנו ברור כי לטווח ארוך מערכת הבגרות חייבת להשתנות, וכי חייבות להיווצר אופציות אחרות ומגוונות לתהליכי הכניסה למוסדות להשכלה גבוהה. זה נכון גם מהותית, וגם לאור העובדה כי בבתי הספר החזקים במדינת ישראל, המעבר כבר קורה

בפועל. האוכלוסיות החזקות במדינת ישראל כבר מבינות כי את הבגרות במידת הצורך ניתן לרכוש בקלות גם אחרי סיום החטיבה העליונה. לכן מעבר כזה לשיטות אלו הוא בלתי נמנע.

כדי שהתלמידים שלנו יהיו מסוגלים לעשות את המעבר, יידרש שינוי עומק של ארגון הלמידה, כך שלמורה תהיה אפשרות אמיתית לתת לתלמידים ולתלמידות ליווי אישי לאורך זמן. כמו-כן יידרשו גם הכשרה ייעודית ופיתוח מקצועי ייעודי שלנו (מורי ומורות תחומי הרוח) לכך. לכן מעבר כזה **חייב לתת עדיפות בכל ההיבטים** (ליווי והדרכה, משאבים אנושיים, שעות הוראה, פיתוח יכולות מואץ של בתי הספר, ועוד) לבתי ספר בעלי מדדי טיפוח גבוה. מעבר כזה חייב להתבצע כמהלך שיטתי ומתוכנן לאורך לפחות 6 שנים, תוך הבנה כי זו משימה מרכזית של בתי הספר. מדינת ישראל לא יכולה להרשות לעצמה להיכשל במהלך זה, כי אחרת הוא עלול להיות מהלך מדיר שירחיב את הפערים ויקבע אותם לטווח ארוך. על מערכת החינוך ליצור תנאים להצלחתו תוך מחוייבות אמיתית לקידום שיוויון הזדמנויות ולצמצום פערים בחינוך ובחברה.

נספח:

רשימת מורות ומורי חותם שהשתתפו במפגש החשיבה שקיימנו לקראת ניסוח נייר זה:

דנה מולכו-	מורה לספרות, רכזת מקצוע ומנהלת בית ספר
עמרי גלבר צור-	מורה לאזרחות ורכז מקצוע
שחר רגב-	מורה להיסטוריה
עתליה רגב-	מורה להיסטוריה, מנהלת תחום הגיל הרך במועצה אזורית
יותם לאור-	מורה לגיאוגרפיה
קארין קפלן-	מורה להיסטוריה ולאזרחות
גל לוי-	מורה להיסטוריה ולתנ"ך, רכז פדגוגי
ענבר קירשנר-	מורה לספרות, רכזת מקצוע
נריה גור אריה-	מורה לתנ"ך
דן עובד-	מורה לגיאוגרפיה, כיום רכז ליווי והכשרה בצוות חותם
תאיר כהנא-	מורה להיסטוריה, מנהלת בית ספר (בשנת שבתון)
יונתן ברק -	מורה להיסטוריה, רכז מקצוע
עידן זק דורון -	מורה למחשבת ישראל, כיום דוקטורנט בחוג לחינוך אוניברסיטת חיפה.
לילא מנאל חליפה -	מורה לאנגלית
אריאל שלג-	מורה לתנ"ך ואזרחות

חבריות/ות צוות חותם:

- אלכס רויטמן - מורה למקרא, לספרות ולתיאטרון, רכז מקצוע, כיום רכז ליווי והכשרה בחותם.
- ענת פרי - מורה לאנגלית, רכזת מקצוע, כיום חברת צוות מרכז הידע היישומי, חותם.
- נטע סגל-מישלי - מורה להיסטוריה, סגנית מנהל, כיום מובילת תחום פיתוח מקצועי ויזמות לבוגרים בצוות הקהילה בחותם

